

## Differenciált rezsim a Váci Fegyház és Börtönben

Módos Tamás és Gáspár János dolgozata a differenciálás elméleti hátterét, a Váci Fegyház és Börtön differenciálási rendszerét, a differenciált rezsim bevezetésének várható eredményeit vázolja fel. Hangsúlyozva, hogy a Börtönügyi Szemlében megjelenő írások nem minden esetben találkoznak a folyóirat szerkesztőbizottsága valamennyi tagjának tetszésével, tesszük közzé a tanulmányt, s egyben várjuk véleményüket, hozzászólásaikat a benne megfogalmazottakkal, továbbá a differenciálás kérdéskörével kapcsolatosan. [A szerk.]

A Váci Fegyház és Börtönben folyó büntetés-végrehajtási munka eredményességének javítása érdekében az intézet vezetése folyamatosan vizsgálja a fogvatartottak elhelyezésének, a velük szemben alkalmazott bánásmódnak a feltételeit, az intézet biztonsági és fegyelmi helyzetének állapotát. Az elemzés tapasztalatai azt mutatják, hogy a bűnözés, a bűnözői magatartás, a fogvatartottak változó összetétele és az egyre romló feltételrendszer az intézeti tevékenység átalakítását követeli meg. Az európai elvárások a szabadságvesztés végrehajtásában a társadalmi szerepvállalás – ezzel a társadalmi kapcsolatok – erősítését, formáinak bővítését igénylik, melynek lényege, hogy *A büntetés-végrehajtási intézeti élet a lehető legjobban igazodik a szabad környezetben való élet pozitív aspektusaihoz; Minden egyes fogvatartást úgy kell kezelni, hogy az megkönnyítse a szabadságtól megfosztott személyeknek a szabad társadalomba történő visszatérését; A külső szociális szolgálatokkal való együttműködést, továbbá... a civil társadalomnak a büntetés-végrehajtás életében való részvételét bátorítani kell!*<sup>1</sup>

A Váci Fegyház és Börtön az adottságai, az ott elhelyezett fogvatartottak személyiségbeli jellemzői miatt a korszerű büntetés-végrehajtással szemben megfogalmazott elvárások követelményeinek csak abban az esetben tud maradéktalanul megfelelni, ha korszerűsíti az intézetben működő végrehajtási rezsimet, és olyan rendszert hoz létre, mely a meglévő feltételek koncentráltabb felhasználásával hatékonyabbá teszi a reszocializációs program teljesítését. Egy bv. intézetnek nem állnak rendelkezésére olyan anyagi, személyi, szervezeti lehetőségek, melyekkel élve a büntetési cél eredményesebben teljesíthető, tehát – az elvárások és a feltételek elemzése alapján – a statikus szervezet átalakítása tűnt lehetséges fejlesztési iránynak. A fogvatartotti motiváció, tevékenység és teljesítmény alapján differenciált rezsim még az oly szűkös anyagi lehetőségek, leterhelt nevelői állomány és a spártai elhelyezési feltételek mellett is lehetővé teszi a tevékenység eredményesebb, a fogvatartottak szélesebb körét kedvező irányba motiváló és a személyzetnek sikerélményt nyújtó szakmai munkát. *A klasszifikáció lehetőséget kínál a fogvatartottak osztályozására; azonos csoportba rendezhetők az azonos rendel-*

<sup>1</sup> Új európai börtön szabályok és magyarázatok. Összeállította Vókó György. Budapest, Ügyészek Országos Egyesülete, 2007. 26. [5., 6., 7. szabály]

lenességgel, azonos problémával jellemezhető fogvatartottak, s ezáltal szükségleteiknek megfelelő bánásmódban részesülhetnek.<sup>2</sup>

A differenciált büntetés-végrehajtási rezsim kialakítása során három fontos feladatot kell teljesíteni:

- Az elítéltek osztályozása, típusba sorolása – a fogvatartottak megismerése alapján;
- Az intézeti rezsim differenciálása – az életfeltételek karakteres kialakítása az eltérő rezsimok jellegének megfelelően;
- Az elítéltek sajátosságaihoz igazodó bánásmód kialakítása és alkalmazása.

A fogvatartottak összetétele a társadalmi beilleszkedéshez szükséges életfeltételek kialakítása, tevékenységük szervezése, a fejlesztő programokban való részvétel szempontjából heterogén. Vannak, akik készséget mutatnak a szabadulás utáni sikeres társadalmi beilleszkedés személyiségbeli feltételeinek kialakításában való együttműködésre, alkalmasak arra, hogy megfelelő biztonsági garanciák mellett élvezzék a szélesebb családi, társadalmi kapcsolatokat, a civil lét feltételeihez közelítő elhelyezést és bánásmódot biztosító feltételrendszer előnyét.

A fogvatartottak túlnyomó többsége a mindennapok során folyamatos kontroll igényel, segítő támogatásra, esetenként fegyelmezésre szorul. Esetükben a zártintézeti feltételek megőrzése, és a velük való nevelői foglalkozás intenzitásának növelése a feladat, elsősorban a sikeres társadalmi beilleszkedés feltételeinek kialakításában való együttműködési készségük erősítése érdekében.

A fogvatartottak egy elenyésző töredéke nyíltan, vagy rejtett formában, de aktívan szemben áll az intézeti elvárásokkal, szembehelyezkedik minden reszocializációs próbálkozással, fegyvelemsértéseket követ el, esetenként bűncselekményt megvalósító tetteket hajt végre. Kis létszámuk ellenére komoly károkat okoznak az elítélt-csoportok életében, zavarják a körleteken folyó munkát, visszavetik társaik fejlődését.

Akadályozza a velük szembeni fellépés eredményességét, hogy sok esetben tetteik rejtve maradnak, zsarolással, megfélemlítéssel maguk mellé kényszerítnek olyan fogvatartottakat, akik önállóan nem kezdeményeznének hasonló fegyvelemsértéseket. Ezért adminisztratív, fegyelmező eszközökkel nem lehet sikeresen megakadályozni, feltárni ezeket a cselekményeket, melyek hosszú távon rombolják az elítéltek hangulatát, időt, energiát igénylő feltáró munkára kényszerítik a személyzetet.

## A differenciálás fogalma

A fogalom definíciójához tudatosan választottuk a közoktatásban elfogadott meghatározást, mert a folyamat során olyan lépéseket is meg kell tenni, melyek (nem szakmai szempontból, de) vitatottak.

*A differenciálás latin eredetű szó, jelentése „különbségtéves”. Ez a pedagógiai eljárás megvalósulhat az iskolarendszerben, a tehetségeseknek, illetve a szociális hátránnyal, mentális deficittel élők számára fenntartott külön intézmények létrehozásá-*

<sup>2</sup> Theo van Maanen előadása. PHARE-projekt konferencia. Budapest, 2004.

val. Egy szinttel lejjebb, a tanulók osztályokba sorolásával (tehetséggondozó és tagozatos osztályok) és a mindennapi pedagógiai munkában szintén megvalósulhat. A differenciált képzés szükségszerűen jelent kiválasztást, szegregációt is, hiszen a tanulók kisebb-nagyobb csoportját bizonyos sajátosságaik alapján választjuk ki az azonos életkorúak közül. A differenciálás célja, hogy az egyes tanulók egyéni szükségleteihez igazítsuk – a tanterv biztosította lehetőségeken belül – az elsajátítandó tananyag tartalmát és szerkezetét, valamint oktatási módszereinket.<sup>3</sup>

Differenciáláson az egységes szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának speciális megszervezését értjük.<sup>4</sup> Az eljárással az elítéltek személyiségéhez igazodva különbségeket teszünk a nevelési cél- és feladatrendszeren belül. A differenciálás során olyan speciálisan összeállított csoportokat hozunk létre, melyek alkalmasabbak a pozitív nevelői hatások befogadására, jobban segítik a személyiség korrekcióját, természetesen a fogvatartottakkal szemben alkalmazott adekvát bánásmód függvényében.

Az ENSZ titkárságának a letartóztatottakkal való bánásmódról kiadott *minimumális irányelvei* azt a gondolatot tartalmazzák, hogy a büntetés-végrehajtási rendszerek tegyenek eleget a társadalom védelme, a börtönök biztonsági szempontjainak, ugyanakkor az emberi jogokról elfogadott deklarációnak is. *A bebörtönzöttek különböző kategóriáit, figyelemmel nemükre, korukra, előéletükre, letartóztatásuk okára, valamint kezelésük kívánalmaira, külön intézetekben vagy ugyanazon intézet elkülönített részeiben kell elhelyezni.*<sup>5</sup>

A hazai büntetés-végrehajtásban – a jogi szabályozás szintjén – már az 1966. évi 21. sz. tvr. nyomán megjelent a differenciálás igénye. A differenciálási elvek érvényesülése a büntetés-végrehajtásban három területre összpontosul: intézményhálózat, reszocializációs célok, bánásmód. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a több évtizedes lehetőség és elvárás ellenére egyik területen sem történt jelentős előrelépés.

Európa fejlett büntetés-végrehajtási rendszerrel rendelkező országaiban számkra követésre érdemes gyakorlat alakult ki. A zárt-félig nyitott-nyitott intézményrendszerek a differenciált elhelyezés, illetve bánásmód alkalmazásában jelentős tapasztalatokat halmoztak fel. Ezek közül számunkra a legfontosabbnak tűnt az a motivációs hatásmechanizmus, amely az elítéltek magatartását és tevékenységét befolyásolva segíti a szakszemélyzet munkáját. A nyitott intézetek életfeltételei a fogvatartottak számára vonzó lehetőséget kínálnak, cserébe egy konstruktívan együttműködő viselkedésért. A relatíve nagy személyes autonómia a szabályok önkéntes követésének igényét erősíti fel, ezáltal lehetőséget kap

<sup>3</sup> Kárpáti Andrea: Differenciálás. ELTE TTK Multimédiapedagógia és Oktatótechnológia Központ Budapest, Pázmány P. sétány 1. – [http://edutech.elte.hu/multiped\\_09/ped](http://edutech.elte.hu/multiped_09/ped) (2010.01.05.)

<sup>4</sup> A büntetés-végrehajtás nevelési rendszere. Budapest, IM BVOP, 1986. (Nevelői Szakkönyvtár 1986/1.) 57.

<sup>5</sup> Minimum-irányelvek a letartóztatott személyekkel való emberséges bánásmódról. In.: Emberi jogok és a büntetés-végrehajtás. Budapest, IM BVOP, 1990. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 1990/2.) 87.

a fogvatartott, hogy a civil feltételekhez közelítő életkörülmények között töltsé büntetése hátralévő részét. A szabálykövetést nem büntetésekkel, hanem a számára vonzó életfeltételek megvonásának, szigorúbb rezsimbe helyezésének kilátásba helyezésével érik el.

A folyamat normatív, valamennyi elítélt számára megmutatja a szabálykövetés kedvező következményeit, illetve a normasértést követő szigorúbb rezsimbe helyezés lehetőségét.

A Váci Fegyház és Börtön differenciált rendszeréhez az ötletet és mintát a németországbeli Hameln városában működő bv. intézet differenciálási elve és gyakorlata szolgáltatta.<sup>6</sup>

A Hamelni Bv. Intézet klasszifikációs felfogásának a lényegét belső szabályzatuk tartalmazza: *A fogvatartottak nem egységesen képesek a végrehajtás céljainak elérésében való együttműködésre. Éppen ezért az intézet működésének folyamán kialakultak a fogvatartottak együttműködési készségének megfelelő speciális végrehajtó részlegek:*

↓ **A még nem „differenciált” fogvatartottak elhelyezése** ↓

- Előzetes fogvatartottak részlege
- Felvételi részleg

↓ **Az együttműködő fogvatartottak elhelyezése** ↓

- Védett fogvatartottak elhelyezésére szolgáló részleg
- „Training” részleg
- Nyitott végrehajtó részleg (a város területén)
- Függőségi terápiás részleg
- Szociálterápiás részleg I.
- Szociálterápiás részleg II (szexuális bűnelkövetők)

↓ **A „még nem” együttműködő fogvatartottak elhelyezése** ↓

- Orientálódó részlegek I. II. II.

↓ **A nem együttműködő fogvatartottak elhelyezése** ↓

- Biztonsági részleg, vagy a
- Biztonságos elhelyezés részlege

*Az alapvető differenciálási szempont a fogvatartott együttműködési szándéka. Hogyan definiálhatjuk az együttműködő-készséget?*

*Az együttműködő-készség az intézet értelmezésében a fogvatartott szóban és viselkedésében kinyilvánított együttműködési készsége a nevelési és gondozási terv végrehajtásának megvalósításában.*<sup>7</sup>

Az együttműködési szándék a fogvatartott részéről nem egyértelműen megállapítható, egyszerűen körülírható a nevelési folyamatban. Nem csupán intellektuális síkon, sokkal inkább a szükségletek, akarati megnyilvánulások, attitűdök, a kapcsolódó érzelmek, az önismeret, önértékelés, aktivitás síkján

<sup>6</sup> A Rendőrtisztai Főiskola Bv. Tanszékének hallgatója, Molnár Tamás 2007-ben tanulmányi ösztöndíjjal dolgozott a hamelni intézetben, az ott szerzett tapasztalatait szakdolgozatában tette közzé.

<sup>7</sup> Molnár Tamás: *Tevékeny rabságban. Szakdolgozat.* Budapest, RTF Bv. Tanszék, 2008.

ragadható meg. Az együttműködési szándék vagy annak hiánya a fogvatartott magatartásában manifesztálódik, azonban a magatartási megnyilvánulásokat, a reagálásokat a környezet történéseire sokféle – általunk legtöbbször ismeretlen tényező – befolyásolja. Az egyes kategóriák kialakítása tehát a gyakorlatban bonyolult és hosszadalmas, s a fogvatartott lehetséges megismerésén túl szükséges hozzá a nevelők intuíciója.

## A differenciált végrehajtási rendszer előnyei és dilemmái

A Váci Fegyház és Börtönben a differenciált rezsim létrehozásának célja egyértelműen a törvényben meghatározott reszocializációs program eredményesebb megvalósítása volt.

Egy nemrégiben tartott szociálpszichológiai megbeszélésen felmerült a konkrét kérdés: „A szakember (büntetés-végrehajtási nevelő) *büntessen* vagy *neveljen*”? Büntetés-végrehajtási szempontból a kérdés – még ha szociálpszichológiai indokolt is – értelmezhetetlen. A szabadságvesztés-büntetését töltő éppen büntetés alatt áll. A büntetés azonban önmagában nem valósítja meg a reszocializációt, tehát mindenképpen arra kell törekedni, hogy a fogvatartott megismerje (amennyiben szükséges) és elfogadja az adott társadalom normáit, s mire szabadul, képes legyen az elvárásoknak megfelelően élni, azaz ne kövessen el újabb bűncselekményt. Együtt, egy időben van jelen a két feladat, ami végső soron a tevékenységi rendszerben egy és ugyanaz. A nevelés egyik legfontosabb – és sajnos az indokoltnál sokszor gyakrabban és inadekváтан alkalmazott – eszköze a büntetés. A büntetés-végrehajtási nevelés definíciójában is úgy szerepel, hogy *fejlesztő és korrekciós hatások összehangolt rendszere* (a rabok nevelése), melyben a korrekciós elemek elsősorban büntetési aktusok.<sup>8</sup>

Ha a neveléstörténetet végigkövetjük, akkor ott bizony a személyiségfejlesztés ürügyén alkalmazott büntetések végeláthatatlan tárházát találjuk. Maradjunk azonban a büntetés-végrehajtási funkcióknál, azon belül is a sokszor feloldhatatlannak tűnő ellentmondások soránál. Neves szakírók, többek között *Johan Galtung* szerint is a klasszifikáció (büntetési idő, bűncselekmény, a visszaesés foka stb.) és a kategorizáció (biztonsági fokozatok) szemben állnak a személyiségjegyeknek megfelelő bánásmóddal és kommunikációval, azaz a nevelési szemlélettel és módszerekkel.

Itt *William Rentzmannra*<sup>9</sup> hivatkoznék, aki azt fejtegeti egy tanulmányában, hogy a differenciálás önmagában mit sem ér, ha a különböző fogvatartotti kategóriáknak megfelelő és teljesíthető programmal nem töltjük ki az elítéltek életét. S valóban a differenciálás legalapvetőbb funkciója ebben a vonatkozásban a nevelés – a fogvatartottak tudatos befolyásolása – sikerességének, hatékonyságának fokozása.

<sup>8</sup> Büntetés-végrehajtási pedagógia. Budapest, RTF Bv. Tanszék, 1989. 97.

<sup>9</sup> Rentzmann, W.: Alappillérek a modern elítélthezkezelési filozófia fejlődésében: normalizálás, nyitottság és felelősség. Budapest, BVOP, 1993. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 1993/1.) 20.

Annál is inkább, mert a hatékonyságot további ellentmondások rongják:

### *A kényszer és az önkéntesség*

A fogvatartott nem önként vonul a börtönbe, viszont az egyes – a személyiség fejlődése, a sikeres reszocializáció érdekében szervezett – programokban az önkéntességnek fontos szerepe van. (Az önkéntességnek azonban több szintje van: érdeklődés, érdek, haszonelvűség, értékrend, meggyőződés alapján történő választás, döntés).

A pedagógiában a kényszer, hasonló dilemmákat okoz, mint a büntetés. A feladat ugyanis a mindennapok gyakorlatában az, hogy meglévő szükségletek frusztrációjával új, társadalmilag értékes szükségleteket alakítsunk ki. A megoldás a neveltek tevékenységének szervezése, aktivizálása a kívánt programban (kényszer), az érdeklődésen, az érdekeltségen (motiváció) keresztül. Így nem sérül a nevelő-nevelt kapcsolata, fennmarad, sőt erősödik a nevelő kompetenciája, tehát további lehetősége van az alapkövetelményeket kényszerítés nélkül érvényesíteni.

### *Függőség és önállóság*

Az általános pedagógiában tekinthetjük a nevelési folyamat két végpontjának. A magatartásszabályozás jellege változik a nevelés során, a heteronom (külső) felől halad az autonóm (belső) felé. Formálisan a nevelt függése csökken, a nevelő szerepe pedig változik. (Gondoljunk a szülő-gyerek kapcsolatra a csesemőkortól a felnőttkorig).

A fogvatartottak esetében a függőség nem kizárólag a nevelőhöz köthető viszony (mint ahogy az általános pedagógiában sem egy nevelő van a nevelttel kapcsolatban), a probléma azonban onnan ered, hogy az elítélt esetében a dependencia (függőség) nem elsősorban pedagógiai, hanem adminisztratív, karhatalmi stb. eszközökkel fenntartott helyzet.

A rabnevelés folyamatában ugyanúgy értelmezett folyamatról van szó: aki teljesítménye alapján megérdemli, az a folyamat során kedvezőbb, nagyobb autonómiát biztosító feltételek közé kerülhet. Kérdés, hogy a gyakorlatban mennyire vagyunk képesek alkalmazni ezt a motivációs lehetőséget. A törvényi feltételei adottak egy olyan differenciált rendszer kialakításának egy bv. intézetben belül, amelyik az egyéni teljesítményhez kötött eltérő feltételrendszerével hatékonyan motiválja a fogvatartottakat a követelmények teljesítésére, kiáltva ezzel a kényszerítő elemek egy részét.

### *Rab-státusz és önbecsülés*

A gyakorló büntetés-végrehajtási szakember más aspektusból közelíti a két fogalomhoz, mint az elméleti pszichológus. Nem önmagában az önbecsülés, önértékelés a fontos, hanem az, hogy mire épít, milyen értékekre alapoz a fogvatartott önmaga megítélése során. Ha ennek alapja a bűnözői karrier, a normakövető életvitel lebecsülése – valamiféle önigazolása a bűnözői létnek –, akkor ez az önbecsülés vajmi keveset ér a reszocializáció sikere szempontjából.

Ha a személyiség tisztelete, a megalázás tilalma fogalmazódik meg az önbecsülés megőrzése, erősítése fogalmakban, akkor az ellentétpárban – rab-státusz és önbecsülés – azt feltételezhetjük, hogy annak lényege a személyiség rombolása, a megalázás stb. Felfogásunk szerint ez a státusz félreértelmezése, mivel az elítélt nevelésre – reszocializációra – szoruló ember, akit szabadságvesztés-büntetése során többek között éppen a pedagógia társadalmiasult eszközzrendszerével kívánunk alkalmassá tenni a társadalmi adaptációra.

Ha a rab-státuszt generálisan értelmezve minden negatív megnyilvánulást és attitűdöt feltételezünk, ami ismereteink, tapasztalataink szerint ide kapcsolódik, akkor a rabok egymással szembeni egoisztikus, gyakran erőszakos, brutális megnyilvánulásaira is gondolnunk kell. Ebben az esetben az elítélt-társ részéről okozott sérelmek, megaláztatások megakadályozása segíti az önbecsülés fennmaradását, erősödését.

### *Tekintélyuralmi rendszer és emberi elfogadás (nevelői konfliktus)*

A fogvatartottak esetében státuszukból eredően szembenállással, az általunk közvetített társadalmi értékek elutasításával találkozunk. Ezt a szembenállást a következetes szigor, a merev korlátok és a személyes autonómiától való teljes megfosztás nem képes felszámolni. Ezért a büntetés-végrehajtás kizárólagosan biztonsági elvű megszervezése – amely elmélyíti a fogvatartottak és a személyzet közötti ellenséges attitűdöt – ellenpontozásaként nagyon fontos a humán értékeket, az emberi méltóságot, a megértést és elfogadást, együttműködést kínáló nevelői attitűd. A pedagógiai módszerek segítségével a tekintély a személyiségben rejlő értékek mentén jelenik meg, s válik/válhat elfogadhatóvá, követhetővé az elítéltek számára is.

### *Zártság és nyitottság*

A fogvatartottak személyiségében kialakuló nem kívánt változások elsősorban a börtön totalitásának köszönhetőek. A börtönélet a legtöbb vonatkozásban formálisan szervezett. A rögzített napirend, a formális és informális szabályok, a monotónia, a folyamatos ellenőrzés nem a sikeres társadalmi adaptációt elősegítő tényezők. A zártságot addig és olyan mértékben célszerű alkalmazni, amíg az ki nem váltható más, az izolációt csökkentő, helyettesítő és a személyiség egészségét fejlesztő eszközökkel.

A fogvatartott cselekvési autonómiája sokkal nagyobb fegyelmező erő sok esetben, mint a külső kényszer. Az elítéltek többsége belátja, hogy a viszonylag szabad környezetben maradás előnyösebb a zárt rezsimbe történő áthelyezéssel szemben.

### *Mesterséges élettér és szabad viszonyokhoz közelítés*

A sikeres társadalmi adaptáció érdekében, amennyire lehetséges, a külvilág körülményeihez kell közelítenünk az elítéltek életfeltételeit a börtönben. A bv. intézet mindennapi életére vetítve ez az elv – a normalizálás elve<sup>10</sup> – azt jelenti, hogy

<sup>10</sup> Rentzmann i. m. 29.

annak eldöntésekor, hogy mi a helyes, illetve megfelelő, mindig összehasonlítást kell tennünk a külvilágra jellemző körülményekkel. Ha nem így járunk el, akkor a hagyomány és a szokásjog alakítja ki a körülményeket, vagy az a szempont a döntő, ami a „legpraktikusabb” – a börtönrendszer és a személyzet számára.

Az ellentmondás-párok a szélsőségeket jelölik meg. Bizonyos síkon ezek antagonisztikusak, más megközelítésben ambivalens viszonyban állnak, esetleg a folyamat két szélső pontját foglalják el, és lehetnek egymást kiegészítő, kiegyenlítő komponensek, egy folyamat kezdő és végpontjai.

A differenciált végrehajtásnak az lenne a feladata, hogy a különböző szempontok alapján elkülönített fogvatartotti csoportok esetében eltérő bánásmódot alkalmazva jobb eredményt érhessünk el a rehabilitációs munkában. Itt nem csak a végső cél – a sikeres társadalmi adaptáció mind több szabaduló esetében – jelölhető meg, hanem a biztonságosabb működés, a gazdaságos üzemeltetés, illetve az emberi erőforrásokkal, az állománnyal való gazdálkodás, melyek indirekt módon maguk is befolyásolhatják az eredményességet.

Az indoklások során több esetben az Európai börtön szabályokra hivatkozunk. A valós indok azonban a praktikum, a célszerűség. Ha a fogvatartott szabadul, akkor a társadalom védelmét az biztosítja, hogy a civil élet feltételeihez igazodó, elvárásainak megfelelni kívánó és képes személyként hagyja el a börtönt. Ehhez a társadalmi lét feltételeihez szükséges szocializáció – és tudatos nevelőmunka – segítségével juthatunk közelebb, amely feltételezi a fogvatartott aktivitását, együttműködési szándékát, helyes ítélőképességét és cselekvőképességét. Ellenkező esetben a beilleszkedés sikere bizonytalan és kontrollálhatatlan külső tényezőktől függ elsősorban.

Az ellentmondások statikusan szemlélve feloldhatatlanok. Ha azonban a szabadságvesztés-büntetés folyamatában szemléljük őket, akkor az elítéltekkel folytatott munka eredményeként fokozatosan nyílik lehetőség egyik végállapotból elmozdulni, s haladni az ellentétpár irányába. Nem minden elítélt esetében van erre lehetőség, s különösen nem azonos ütemben. Ezért a célszerű tevékenység sikere érdekében megfelelő differenciáltsággal kell tervezni és végrehajtani a szabadságvesztés-büntetést.

## A Váci Fegyház és Börtön differenciált végrehajtási rendszere

A fogvatartottaknak a személyzettel való együttműködési szándéka, képessége alapján három alapkategóriát határoztunk meg:

- Együttműködő
- Még nem együttműködő
- Nem együttműködő<sup>11</sup>

E három csoport differenciált elhelyezésére és a velük való differenciált bánásmódra, az ennek megfelelő feltételrendszer kialakítására, továbbá az intézet belső szabályozásában történő rögzítésére tettünk javaslatot.

<sup>11</sup> Molnár Tamás i. m.



Az elsődleges differenciálás alapját képezik részben azok a bíróság által az ítéletben meghatározott kategóriák, melyek szoros összefüggésben állnak az elítélt személyiségével (esetünkben börtön, fegyház, első büntényes, visszaeső), valamint a magatartása, tevékenysége során tapasztalható megnyilvánulásainak irányultságával és a teljesítmény színvonalával (melyek szintén utalnak a személyiség állapotára).

Az elsődleges csoportosítási elvek különösebb kifejtést nem igényelnek, mivel a jogszabályokban pontosan meghatározottak. A pedagógiai, kriminológiai differenciálási lehetőség azonban alaposabb áttekintést igényel.

A végrehajtási folyamat fő áramát három szakaszra osztva, az elhelyezésben és az eltérő bánásmódban is érvényesülő fogvatartotti kategóriákat – eltérő funkciójú rezsimeket – határoztuk meg.

**Fegyház végrehajtási fokozat:**

- Együttműködő
- Még nem együttműködő
- Nem együttműködő

**Börtön végrehajtási fokozat:**

- Együttműködő
- Még nem együttműködő
- Nem együttműködő

A fogvatartottak csoportjait három, egymástól eltérő elhelyezési feltételeket biztosító részlegben (körleten) helyeztük el. A részlegek elnevezésével érzékeltetni kívántuk a fogvatartottak számára is, hogy milyen státuszt foglalnak el a börtöntársadalomban:

- Elengedett kéz részleg (EKR)
- Válaszút körlet (VK)
- Eltévelyedettek körlete (ETK)

## Fogvatartotti kategóriák

Az egyes kategóriákba sorolható fogvatartottak sajátosságait, személyiségbeli tulajdonságait, magatartási és teljesítménymutatóit a nevelőkkel közösen határoztuk meg. Mint már jeleztük a csoportjellemzők alapján: a fogvatartottak csoportba sorolása – éppen azért, mert az együttműködés fogalmát rendkívül szélesen értelmeztük – hosszadalmas, bonyolult folyamat volt. Ahhoz, hogy a garanciális elvárásoknak eleget tegyünk, s ne elsősorban a nevelői szubjektivitás (mely természetesen objektivitásra törekvő megismerésre épül) alapján szülessenek javaslatok, ezakt normatívákat is meghatároztunk. Ezek a következők:

**A) „Együttműködő”** az a fogvatartott, akinek magatartása minden téren megfelel az elvárásoknak, érdekelt az adaptáció sikerében, s azért képes erőfeszítéseket tenni, áldozatot hozni. Kapcsolata környezetével alapvetően konfliktusmentes, illetve konfliktusait szocializált módon képes megoldani.

Aktív, képzésben, önképzésben vesz részt, dolgozik, tevékenysége szociálisan értékesnek minősül. Szóban és viselkedésében kinyilvánítja készsé-

gét az egyéni nevelési terv végrehajtására. Az együttműködő fogvatartottak közösen kerülnek elhelyezésre olyan szociális feltételek közé, mely a többi fogvatartott felől érkező káros hatásokat csökkenti. A fizikai környezet ott-honosabb, nagyobb kényelmet és esztétikai feltételeket nyújt, valamint a tevékenységi lehetőségek, a kedvezmények nagyobb autonómiát biztosítanak az együttműködő fogvatartott számára.

**B) A „még nem együttműködő” fogvatartottak magatartása nem konzekvens, nem prognosztizálható, de érdekelték a személyzettel való együttműködésben. Formálisan alkalmazkodnak az intézeti elvárásokhoz, az elvárt viselkedést azonban csak a közvetlen kontroll, a következetes és egységes követelés biztosítja. A verbalitás és a magatartás aszinkronban van, a fogvatartottak teljesítménye ingadozó.**

A még nem együttműködő elítéltek egy magasabb biztonságú végrehajtó részlegbe kerülnek elhelyezésre, ahol közvetlenebb az irányítás, szigorúbb a kontroll. Kommunikációval, aktivitásra készítő programokkal rendszeresen motiválják őket az együttműködésre.

**C) A „nem együttműködő” fogvatartottak verbálisan és a viselkedés szintjén is nyíltan szembe helyezkednek az intézeti elvárásokkal, követelményekkel, informális csatornákon, tiltott eszközök beszerzésével, tarásával veszélyeztetik az intézet működését. Társaikra és esetenként önmagukra nézve is veszélyesek. Elhelyezésüknél és a velük való foglalkozás során elsősorban a biztonsági szempontok érvényesítésére kell törekedni. Nem szabad azonban elhanyagolni az együttműködésre készítő motivációs elemeket, tevékenységi formákat.**

A végrehajtás során az elhelyezésben és a foglalkoztatásban elkülönítendőek az első bűntényesek a visszaesőktől, illetve ezen két kategórián belül az *együttműködők*, a *még nem együttműködők* és a *nem együttműködők*. A gyakorlatban további differenciálási szempontokat is figyelembe véve – dohányzó, nem dohányzó; dolgozó, nem dolgozó; iskolás stb. – megoldhatatlan az elhelyezésben érvényesíteni valamennyi szempontot.

## A végrehajtási folyamat szakaszai

A végrehajtási folyamat szakaszainak részletes kifejtése előtt célszerű áttekinteni a klasszifikáció és az egyes differenciálási szintek rendszerének összefoglalását:

- I. Első végrehajtási szakasz: Befogadó–felkészítő részleg
- II. Második végrehajtási szakasz: Orientációs fázis
  - Fegyház
    - Együttműködő
    - Még nem együttműködő
    - Nem együttműködő
  - Börtön
    - Együttműködő
    - Még nem együttműködő
    - Nem együttműködő

- Gyógyító-nevelő csoport
  - Speciális korrekciós csoport
- III. Harmadik végrehajtási szakasz: Szabadulásra felkészítés
- Átmeneti csoport (eredeti funkció szerint)
  - Kábítószer prevenció csoport (bővített funkcióval)
  - APAC-börtön (széles társadalmi kapcsolatrendszer, a család támogató szerepének maximális kihasználása)
  - Az orientációs fázis valamennyi kategóriája (amennyiben az elítélt a szabadulás időpontjáig nem kerül valamely kitüntetett csoportba, illetve fennáll a gyógyító-nevelő csoportba helyezése)

Első végrehajtási szakasz	Második végrehajtási szakasz Orientációs fázis		Szabadulásra felkészítő szakasz	
Befogadó-felkészítő  Előzetes, nem jogerős fogvatartottak	Fegyház	Együttműködő	Átmeneti;Kábítószer prevenció; APAC	
		Még nem együttműködő	Együttműködő	
		Nem együttműködő	Még nem együttműködő	
	Gyógyító-nevelő		Nem együttműködő	
	Börtön	Gyógyító-nevelő		Gyógyító-nevelő
		Együttműködő	Átmeneti;Kábítószer prevenció; APAC	
			Együttműködő	
			Még nem együttműködő	
Még nem együttműködő		Még nem együttműködő		
Nem együttműködő		Nem együttműködő		
Speciális korrekciós		Speciális korrekciós		

A klasszifikáció három végrehajtási szakaszban, különböző differenciálási szinten történik, szervezetenként egyszerűen leírható, könnyen áttekinthető, ezáltal működése jól nyomon követhető, értelmezhető.

### I. Befogadó-felkészítő részleg

A befogadó-felkészítő részlegbe azokat a fogvatartottakat kell elhelyezni, akik részére egyéni nevelési programot szükséges készíteni. A csoport alapvető feladata:

- Az elítélt felkészítése az együttműködésre a végrehajtási célok elérése érdekében, illetve az intézet sajátosságainak megismertetése.
- Egyéni nevelési program készítése a diagnosztikai eredményekre alapozva.
- Az elítélt csoportba sorolása – a belső differenciálási elveknek megfelelően. (A differenciálás alapja: első büntényes/visszaeső)

Elképzelésünk szerint a befogadó-felkészítő részleg alapvetően három egységet foglal magába:

1. A **befogadó** – a pillanatnyi létszámnak megfelelő igény szerint – néhány zárka, ahol az első két-három napra helyezik el az újonnan befogadottat. Itt történik meg az első találkozás a befogadó nevelővel, itt kapja meg az első és legfontosabb ismereteket a fogvatartott a fogvatartása körülményeiről, feltételeiről,

a vele szemben támasztott elvárásokról, lehetőségeiről. Az itt eltöltött idő alatt a nevelő a legszükségesebb adatokat és a legfontosabb információkat megtud(hat)ja a befogadott(r)ól, s ezek birtokában helyezi el a felkészítő körleten

- a végrehajtási fokozatának,
- biztonsági csoportjának
- és a befogadottal kapcsolatban rendelkezésre álló információk, illetve a magatartásáról szerzett kezdeti tapasztalatoknak megfelelő közösségbe.

2. A **felkészítő** részlegben az újonnan befogadott 30 – indokolt esetben további 30 – napig tartózkodik. A felkészítő részleg feladata kettős:

- a fogvatartott megismerése, magatartásán, teljesítményén keresztül a végrehajtás során meghatározó személyiségkomponensek feltárása;
- a fogvatartott tájékoztatása a házirend rendelkezéseiről és egyéb, az elítéltekre vonatkozó intézkedések, információk ismertetése. Az intézet sajátosságainak bemutatása, a tevékenységi lehetőségek, a munka- és az oktatás-képzési feltételek megismertetése már a fogvatartott felkészülését is szolgálja az együttműködésre.

3. Azok a fogvatartottak, akiknél a végleges csoportba sorolást nem lehet megnyugtatóan eldönteni, esetleg a csoportba helyezésük esetén személyiségük vagy bűncselekményük jellege miatt várható, hogy társaik részéről fenyegetetek lesznek, s egyéni elhelyezésüket a feltételek nem teszik lehetővé, a felkészítő részleg külön zárkájában maradhatnak.

A diagnosztikai eredmények alapján készül el a fogvatartott **egyéni nevelési programja**. A nevelési program tartalmazza a fogvatartott legfontosabb személyiségbeli jellemzőit, s mindazokat a konkrét, személyre szóló rehabilitációs célokat és feladatokat, melyek a reszocializációs program sikeréhez hozzájárulnak.

A felkészítési szakasz végén a nevelő javaslatot tesz a fogvatartott nevelési csoportba sorolására (rezsimbe helyezésére), a belső differenciálási elveknek és az elhelyezési lehetőségeknek megfelelően.

Abban az esetben, ha a befogadási-felkészítési szakaszban tölthető 30 (+30) napot követően sem tud a nevelő, illetve az arra hivatott bizottság dönteni az adott elítélt elhelyezéséről (pl. bűncselekménye miatt nem garantálható a biztonsága a kihelyezését követően), akkor további meghatározatlan ideig a felkészítő csoportban tartható a fogvatartott, vele külön program alapján történik foglalkozás, illetve életrendjét érdekeinek megfelelően alakítják.

A befogadást követően az előzetes és a nem jogerős ítélettel rendelkező elítéltek a számukra kijelölt körletre helyezhetők. A befogadó-felkészítő részlegből a „nevelési csoportba” helyezésről az erre felhatalmazott testület, a **Fejlődést Értékelő Bizottság (FÉB)** dönt.

Ahogy az a fentiekből jól kiolvasható a klasszifikáció első végrehajtási szakaszában egy szakmailag tagolt, összetett feladatrendszer fogalmazódik meg, amelynek teljesítésére az intézet feltételei nem alkalmasak maradéktalanul. Ezért a befogadó-felkészítő részleg változatlan formában és elhelyezési feltételek között működik, amely megfelel a törvényi feltételeknek.

## II. Orientációs fázis

A szabadságvesztés-büntetés letöltésére olyan differenciált rendszer ad lehetőséget, melyben a büntetés-végrehajtási rezsimen belül a fogvatartott attitűdje, a végrehajtással szembeni beállítódása a legfontosabb differenciálási szempont. A fogvatartott személyiségének megismerése alapján születik döntés a „végleges” csoportba sorolásáról.

A tartós együttélés tapasztalatai mélyebb megismerést tesznek lehetővé, s a végrehajtás során a fogvatartott foglalkoztatásával, tudatos befolyásolásával egyes személyiségbeli tényezők változnak, ami lehetőséget biztosít a folyamat során – enyhébb vagy szigorúbb irányban – a rezsimok közötti mozgásra.

A büntetés-végrehajtási rezsimok a fegyház és a börtön. Mindkét végrehajtási kategóriában három csoport – *együttműködő, még nem együttműködő, nem együttműködő* – került felállításra a fogvatartott magatartása, teljesítménye alapján. Az egyes csoportok átjárhatók, a nevelő javaslata alapján bizottság dönt az áthelyezésről.

Az orientációs fázis fő funkciói:

- a szabadságvesztés-büntetés differenciált végrehajtása, foglalkoztatás, kapcsolattartás, a fogvatartottak életfeltételeinek és tevékenységi rendszerének szervezése;
- a magatartás és teljesítmény figyelemmel kísérése – értékelések, minősítések, javaslatok megfogalmazása.

Az orientációs fázisban az egyik fontos motivációs tényező a kedvezőbb – kevésbé szigorú – rezsim nyújtotta feltételrendszer. Ennek megfelelően a rezsimok átjárhatók, megfelelő magatartás és teljesítmény esetén a fogvatartott kedvezőbb (ellenkező esetben kedvezőtlenebb) végrehajtási keretek közé kerülhet. A börtön és fegyház fokozaton belül érzékelhető különbséget kell tenni a három további kategória elhelyezési, foglalkoztatási, kedvezményi és kapcsolattartási lehetőségei között.

A szigorúbb rezsimban a feladat azon szükségleteknek az erősítése, melyek az enyhébb rezsimban elérhető kedvezmények megszerzésére motiválják a fogvatartottat. Ez utóbbiban a kedvezmények megőrzése, a viszonylag komfortos életfeltételek és nagyobb személyi autonómiát biztosító foglalkozási lehetőségek motiválják az elítélteket.

Az elhelyezésre javaslatot a fogvatartotti létszámok és ezen belül a büntetés-végrehajtási fokozatok arányainak ismeretében lehet tenni, figyelemmel a biztonsági és munkáltatási igényekre. Az egyes rezsimok zárkájának, lakóhelyiségeinek berendezése, célszerű elrendezése a gazdasági, illetve a biztonsági szakterület együttműködésével történhet. A koordináció osztályvezetői szinten – parancsnok-helyettesi felügyelettel – indokolt.

A fogvatartottak életében a differenciált életrend, a lehetséges kedvezmények és a kapcsolattartási lehetőségek érzékelhető változást hoznak. Az átmenet időszakában a nagyobb kedvezményt biztosító, ezért motivációs szempontból kedvezőbb feltételeket nyújtó részleg kialakítása a célszerűbb. Az ide helyez-

hető fogvatartottak köre viszonylag szűk, s a feltételek variálásával bizonyos keretek között ez a kör rugalmasan alakítható.

A differenciált rendszer kialakításával kapcsolatban elvként szögeztük le, hogy a szigorúbb rezsim feltételei nem kedvezőtlenebbek, mint az intézet jelenlegi általános elhelyezési és ellátási feltételei. A legszigorúbb rezsimbe helyezett fogvatartottak jogai a törvényességnek megfelelően maradéktalanul érvényesülnek. Esetükben azonban a tevékenység irányított és a büntetés-végrehajtási rezsim szabályainak megfelelő.

Miután a differenciált rendszer kialakítása fogvatartotti érdekeket befolyásol, szükséges volt a változásokkal kapcsolatban a fogvatartottakat előzetesen tájékoztatni, kiemelve a teljesítményel arányos feltételrendszert.

### **Gyógyító-nevelő csoport**

A Gyógyító-nevelő csoport tevékenysége – beleértve a kiválasztás, beutalás szabályait – a differenciált rezsim kialakítása során nem változik. Elhelyezése, a személyzet összetétele (csoportvezető nevelő, pszichológus) szintén változatlan. A csoport körletén szolgálatot teljesítő, a feladatra alkalmas, a csoport terápiás, empátiás szellemiségének megfelelő személyiségű felügyelők személye állandó.

### **Speciális-korrekción részleg**

A fogvatartottakat a szabadságvesztés-büntetés letöltése során sokféle külső hatás befolyásolja. Ezek között van, amelyik spontán, s a bv. intézet sajátosságai miatt általában kedvezőtlen. Ezzel szemben sok olyan tudatosan szervezett, a fogvatartott személyiségére kedvezően ható elem is megjelenik, ami ha nem is közvetlenül, de segít a büntetés-végrehajtási cél közelítésében. Ha csak a feltételrendszer jellemzőiből indulunk ki – s nem elemezzük a különböző személyiségbeli feltételeket – akkor is belátható, hogy nem minden fogvatartott esetben érünk el eredményt. Az elítéltek között – elenyésző arányban – vannak olyanok, akik a társadalmi büntetés és ezen belül a nevelés eszközeivel nem befolyásolhatók, intellektuális képességeik, személyiségzavaruk okán a börtön „normál”, alapvetően humán feltételei között zavart okoznak, sértik az intézet biztonságát, zavarják fogvatartott társaik nyugalmát, gátolják fejlődésüket. Ezen a helyzeten a szabadságvesztés-büntetés folyamata nem javít, ezért célszerű elkülönítve elhelyezni őket olyan rezsimben, ahol elsősorban a biztonsági szempontok kapnak prioritást, fokozott ellenőrzésük, a velük való speciális foglalkozások, ha nem is kecsegtetnek a személyiségük kedvező változásával, de romboló hatásuk ily módon lokalizálható.

A speciális-korrekción részleg sajátosságai:

- A körlet izolált, fokozottan őrzött, az itt elhelyezett fogvatartottak foglalkoztatása a biztonsági szempontok érvényesítésével történik.
- Totális a szociális kontroll – a kötött, illetve irányított programok keretén belül van mód az elítélt számára az aktivitásra az oktatási és kulturális tevékenységek során.

- Speciális egyedi-egyéni kedvezmények alkalmazásával motiváció alakítható ki a szabályok elfogadására, betartására.

A klasszifikáció második szakaszában a rezsimiek működtetése funkcionálisan két feltételt teljesít:

- Az enyhébb rezsimben elhelyezett fogvatartottak számára motivációt nyújt a negatív minta elkerülésére.
- A súlyosabb fegyelmi esetek koncentrálnak, illetve a fokozott ellenőrzési, biztonsági intézkedések, valamint az elhelyezési feltételek miatt az egymás sérelmére elkövetett fegyelmi vétségek száma csökken.

Az orientációs fázisban a részlegbe sorolás során figyelemmel kell lenni a következő, kockázatot jelentő elítéltekre:

- Normál feltételek között nehezen kezelhető – a csoportban folyamatosan konfliktust keltő, konfrontációt okozó – személyiségű, illetve magatartászavaros elítéltek;
- Extrém alacsony értelmi képességük miatt együttműködésre képtelen személyek;
- Kiemelkedően agresszív, és agresszív késztetéseiket szocializált módon levezetni nem képes elítéltek, akik emiatt veszélyeztetik társaik testi épségét;
- Olyan fogvatartottak, akik bűncselekményt követnek el társaik sérelmére, illetve zsarolással, fenyegetéssel hasonló cselekmények elkövetésére kényszerítenek másokat.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a legszigorúbb rezsimben is érvényesül a törvényesség, a fogvatartottak jogosultságainak biztosítása. A bánásmódnak meg kell felelnie az Európai börtön szabályok előírásainak. Ezt nem csak a törvényesség, hanem a szakmai – nevelési – elvárások is megkövetelik. Az ott elhelyezett fogvatartottak számára is lehetővé kell tenni, hogy az elvárások teljesítésével, a magatartási normák betartásával kedvezőbb rezsimbe kerülhessenek.

### **III. Szabadulásra felkészítő szakasz**

A szabadulás előkészítése valamennyi kategóriában a törvényi előírásnak és az intézetben kialakult gyakorlatnak megfelelően történik. A differenciált rendszer eredményes működtetése következtében várható, hogy a fogvatartottak jelentős számban kerülnek kedvezményezett (átmeneti, kábítószer prevenció, APAC) csoportokba szabadulásuk közeledtével.

A kedvezményezett csoportban feladat:

- A rezsim engedte autonómia biztosítása az elítéltek tevékenységében, saját életfeltételeik alakításában;
- Széleskörű társadalmi kapcsolat kiépítése – a családdal, pártfogókkal, karitatív szervezetekkel, egyházakkal és más, az utógondozásba bekapcsolódó szervezetekkel.
- A sikeres társadalmi adaptáció konkrét feladatainak megoldása, a szabadulást követő feltételek alakítása (valamennyi kategória esetében).

A szabadulásra felkészítő végrehajtási időszak funkciója kettős azáltal, hogy az itt működő rezsimek normatív szerepet játszanak. A szabadságvesztésüket töltők számára jelzik, hogy az elvárások teljesítése, az együttműködő magatartás, a normakövetés a végrehajtás feltételeinek javulását, a kedvezmények körének bővülését, azaz az életminőség magasabb szintjét teszik lehetővé. Ez a lehetőség a fogvatartottak jelentős részét arra ösztönzi, hogy erőfeszítést tegyenek, igyekezzenek megfelelni az intézeti elvárásoknak, s ezáltal jobb feltételek közé kerüljenek. Ez a „jobb” feltételrendszer és életminőség egyúttal feltételezi a személy aktivitását, megfelelési igényét, ugyanakkor motivál a jobb tanulmányi és munkateljesítmények elérésére. Az elért sikerek – az erőfeszítések is – elismerést váltanak ki a személyzet részéről (is), amelyek a fogvatartott és a személyi állomány együttműködését javítják, emberi kapcsolatát erősítik, ezzel a fogvatartott reszocializációs perspektíváját kedvezően befolyásolják.

### A differenciált rezsimegységei

A fenti differenciálási szempontoknak megfelelően az intézetben a fegyház és a börtön fokozatban három alaprezsime került kialakításra:

- Elengedett kéz részleg (EKR)
- Válaszút körlet (VK)
- Eltévelyedettek körlete (ETK)

#### *Elengedett kéz részleg*

A részlegbe az együttműködő elítéltek kerülnek, akik a szabályokat nem önös érdekeik miatt fogadják el, belátják azok szükségességét és célszerűségét, s törekszenek a normakövető viselkedésre. A bűnmentes életről való elképzelésük tendenciaszerű (együttműködő).

A részlegbe azok az elítéltek kerülhetnek,

- akiknek nyilvántartott fegyelmi fenyítésük nincs;
- akik jutalommal rendelkeznek;
- akik dolgoznak, vagy oktatásban, képzésben vesznek részt;
- akiknél valós realitása van a büntetés-végrehajtási fokozat enyhébb irányba történő megváltoztatásának;
- akik rendelkeznek – a társadalom számára is hasznos – elképzeléssel a szabadulásuk utáni életükről;
- akik külső kapcsolatokkal rendelkeznek.

Az Elengedett kéz részlegben a zárkák kialakítása és felszerelése az átlagosnál komfortosabb, cél a tiszta, rendezett környezet, személyes milió iránti igény kialakítása, illetve megőrzése. A részleg kialakításának, illetve berendezésének jellemzői:

- járólapos padlózat
- spanyolfallal leválasztott mosdó
- földszintes, favázás ágyak matracokkal



- akasztós, polcos faszekrények
- támlás székek
- díszíthető falak
- szőnyegek
- cserepes virágok

#### **Kedvezmények az EKR (Elengedett kéz részleg) börtön fokozatában:**

- látogatás – havonta 2×60 perc
- csomagküldemény fogadása – a küldemények száma nincs korlátozva
- telefonhasználat – napi 3×10 perc
- nyitvatartási időben szabad bejárás a kultúrkörletre
- korlátlan fürdési lehetőség
- korlátlan televízió-használat
- a zárkaajtók nyitva tartása 08.00-tól 11.45-ig, 14.15-től 18.30-ig

#### **Kedvezmények az EKR (Elengedett kéz részleg) fegyház fokozatában:**

- látogatás – havonta 2×60 perc
- csomagküldemény fogadása – havonta két alkalommal
- telefonhasználat – napi 1×10 perc
- fürdési lehetőség – napi egy alkalommal (szabadnapon is)
- korlátlan televízió-használat
- a zárkaajtók nyitva tartása meghatározott időben (pl. szombat 08.00-tól 11.00-ig)

A cél: közelíteni a civil élet feltételeihez az egymásra épülő nevelői foglalkozások sorozatával, a különböző kedvezmények biztosításával. A részlegben elhelyezett fogvatartottak önmaguk építhetik fel a kötelező programokon túl a napi tevékenységüket. A kedvezmények a kapcsolattartás lehetőségeinek, az elhelyezési komfortnak és a tevékenységi autonómia zárt intézeti keretek között elérhető maximumával rendelkeznek. A fegyház és börtön fokozat között nem jelentős, de motivációs erővel ható különbségek állnak fenn.

#### **Válaszút körlet**

A Válaszút körletre kerülnek azok az elítéltek, akiknek a megismerése még folyamatban van, illetve a magatartásuk átlagosnak minősíthető (még nem együttműködő).

A körletre azok az elítéltek kerülnek,

- akiknek átlagos a magatartásuk, elfogadható a fegyelmi helyzetük;
- akiknek a reszocializációs perspektívája kialakulatlan;
- akik folyamatos kontrollt, irányítást igényelnek.

A zárkákban lehetőség van szerény díszítésre – egyéni ízlés szerint, a higiéniés feltételek minimális kedvezményt biztosítanak. A körlet kialakításának, illetve berendezésének jellemzői:

- vaságyak
- spanyolfallal leválasztott mosdó

- díszíthető falak
- támlás székek
- cserepes virágok

**Kedvezmények a VK (Válaszút körlet) börtön fokozatában:**

- látogatás – havonta 1×60 perc
- csomagküldemény fogadása – havonta egy alkalommal
- telefonhasználat – napi 1×10 perc
- fürdési lehetőség – dolgozóknak naponta, nem dolgozóknak hetente két alkalommal
- televízió-használat – munkanapokon 12.00-tól 22.00-ig, szabadnapon nincs korlátozva
- a zárkaajtók nyitva tartása munkanapokon 09.00-tól 11.00-ig, 15.00-tól 18.00-ig, szabadnapokon 08.00-tól 11.45-ig

**Kedvezmények a VK (Válaszút körlet) fegyház fokozatában:**

- látogatás – havonta 1×60 perc
- csomagküldemény fogadása – havonta egy alkalommal
- telefonhasználat – dolgozóknak napi 1×10 perc, nem dolgozóknak heti 3×10 perc
- fürdési lehetőség – dolgozóknak naponta, nem dolgozóknak hetente két alkalommal
- televízió-használat – munkanapokon 14.00-tól 22.00-ig, szabadnapon nincs korlátozva

Cél a fogvatartottak minél alaposabb megismerése, ösztönzésük a kedvezőbb rezsimbe való törekvésre. A renitens, folyamatosan szembehelyezkedő fogvatartottak kiválasztása szintén ennek a szekciónak a feladata. A nevelő és a fogvatartott által kialakított programot, illetve a nevelő által meghatározott feladatok megvalósulását folyamatosan ellenőrzi, meghatározott időszakonként értékeli a rezsim irányítója. Az ellenőrzés-értékelés eredményeként egyedi kedvezményben részesítheti az elítéltet.

***Eltévelyedettek körlete***

Az Eltévelyedettek körletén a szándékosan szembehelyezkedőket, a társaikkal, az intézet szabályaival összeférhetetlen, folyamatosan konfliktusokat gerjesztő eltélteket helyeztük el.

A körleten elhelyezettek magatartásbeli jellemzői:

- tendenciaszerű szembehelyezkedés a szabályokkal
- fogvatartott társaikkal összeférhetetlenek
- fegyelmi helyzetük rossz
- a fogvatartottak informális hálózatában kiemelt helyet foglalnak el
- háttérből irányítva folyamatosan fegyelmi cselekmények okozói

A körlet kialakításának, illetve berendezésének jellemzői: a jelenlegi állapotok változatlanul maradnak.

**Kedvezmények az ETK (Eltévelyedettek körlete) börtön fokozatában:**

- látogatás - havonta 1×30 vagy 60 perc
- csomagküldemény fogadása - havonta egy alkalommal
- telefonhasználat - heti 1×10 perc
- fürdési lehetőség - dolgozóknak naponta, nem dolgozóknak hetente egyszer
- televízió-használat - munkanapokon 18.00-tól 22.00-ig, szabadnapon nincs korlátozva
- zárkaajtók nyitva tartása munkanapokon 09.00-tól, 11.00-ig, 15.00-tól, 17.00-ig, szabadnapokon 09.00-tól, 11.00-ig
- szabadlevegőn tartózkodás - a sportudvar bal oldalán
- a másik zárkába átjárás tiltott
- a folyosón tartózkodni tiltott
- heti 1× zárkaellenőrzés
- naponta 1× zárkaszemle

**Kedvezmények az ETK (eltévelyedettek körlete) fegyház fokozatában:**

- látogatás - havonta 1×30 vagy 60 perc
- csomagküldemény fogadása - havonta egy alkalommal
- telefonhasználat - heti 1×10 perc
- fürdési lehetőség - dolgozóknak naponta, nem dolgozóknak hetente egyszer
- televízió-használat - munkanapokon 18.00-tól 22.00-ig, szabadnapon nincs korlátozva
- szabadlevegőn tartózkodás - a sport udvar bal oldalán
- heti 1× zárkaellenőrzés
- naponta 1× zárkaszemle

A törvényi minimum, illetve az intézet által eddig biztosított elhelyezés szintje jellemzi az Eltévelyedettek körletének kialakítását. Kedvezmény, jutalom csak szigorú egyéni elbírálás esetén adható. Cél az életrend szigorú szabályai között a szabálykövető magatartás gyakoroltatása, a fogvatartottak eltérítése a szembehelyezkedéstől, az ellenséges attitűdtől.

Az **átmeneti csoport** az eddigi gyakorlatnak megfelelően, változatlan programmal működik.

A **kábítószert megelőző csoport** eddigi tevékenységének kibővítésével azon fogvatartottak számára ad elhelyezési lehetőséget, akik a szabadságvesztés büntetésük során magatartásukkal és teljesítményükkel nyilvánvalóan bizonyították együttműködési szándékukat. Nevelői támogatást és kontrollt igényelnek, azonban képesek saját életfeltételeiket autonóm módon irányítani. Napi életüket öntevékenyen szervezik, feladataikat önállóan végzik.

Az **APAC-részleg** a legkedvezőbb - az EVSZ-hez közelítő - feltételeket biztosító rezsim. Szoros kapcsolatban működik vallási és karitatív szervezetekkel, melyek szakértő képviselői szervezik a fogvatartottak számára a programokat.

A részlegben felügyelet nincs, ellenőrzéssel látja el az intézet a szükséges biztonsági feladatokat. A belső életet a fogvatartottak öntevékenyen szervezik,

alakítják. Ők felelősek a rendért, tisztaságért, a napirend betartásáért, a biztonsági elvárások teljesüléséért.

Az itt elhelyezett elítéltek élvezik családjuk támogatását, ezért a családdal való kapcsolat intenzívebb, a napirendben nagyobb gyakorisággal és kedvezőbb feltételekkel szerepel közös családi program.

A rezsim elhelyezésére, az ott szolgálatot teljesítők személyére és munkaköri feladataira külön intézkedés rendelkezik.

A differenciálási szabályok sikeres érvényesülése céljából – a fogvatartottak ösztönzése érdekében – szükség van a jelenleg adható minimum és maximum jogosultságok súlyozottabb használatára.

Az elhelyezésben elgondolt differenciálási szempontok érvényesítéséhez szükség van szerény mértékű építészeti átalakításra, amit az elkövetkező évek költségvetésében szerepeltetni kell.

### **A rezsimbe sorolás feltétele, eljárásrendje**

A fogvatartottak rezsimbe helyezése a befogadó nevelő véleménye alapján, a fogvatartott személyiségére tekintettel történik.

Az elhelyezéssel kapcsolatos döntést az erre kijelölt bizottság – Fejődést Értékelő Bizottság (FÉB) – hozza meg. A bizottság havonta legalább egy alkalommal ülésezik. A bizottság figyelemmel kíséri a fogvatartottak fegyelmi helyzetének alakulását, a rezsimök összetételét, létszámát, a csoportokban folyó nevelőmunka minőségét.

A FÉB nyilvántartja a rezsimök közötti mozgásokat, áthelyezéseket, nyilvántartás alapján értékeli a differenciált rezsim működését, erről meghatározott időközönként jelentést készít az intézet parancsnokának.

#### **A rezsimök közötti átjárhatóság irányai**

1. A felkészítő részlegből kikerülő fogvatartottak a végrehajtási fokozatuknak megfelelő Válaszút körletre kerülnek a további megismerés és az egyéni nevelési terv megvalósítása céljából.
2. Az egyéni célkitűzések megvalósulása esetén nevelői kezdeményezésre a fogvatartott – a nevelői javaslat alapján – megjelenik a FÉB-ülésén.
3. A fogvatartott fegyház végrehajtási fokozatból börtön fokozatra változtatása esetén a soron következő FÉB-ülésen felül kell vizsgálni a fogvatartott elhelyezését.

#### **Életút-szimuláció fegyház fogvatartott esetén**

A fegyház végrehajtási fokozatú fogvatartott maximális fejlődése esetén eljuthat az Elengedett kéz részleg börtön végrehajtási fokozatába, illetve az átmeneti csoportba, a kábítószer prevenció csoportba vagy az APAC-részlegbe.

#### **Életút-szimuláció börtönös fogvatartott esetén**

A börtön végrehajtási fokozatú fogvatartott maximális fejlődése esetén eljuthat az Elengedett kéz részleg börtön végrehajtási fokozatába, illetve az átmeneti cso-

portba, a kábítószer prevenciós csoportba vagy az APAC-részlegbe. Büntetés-végrehajtási fokozatának megváltoztatása esetén a fogház fokozatba.

A differenciált rendszer indulásakor valamennyi fogvatartott rezsimbe sorolása egységes szempontokat tartalmazó nevelői javaslatok alapján, továbbá bizottsági határozattal történt.

## A differenciált rezsim bevezetésének várható eredményei

A klasszifikációs program sikerének alapfeltétele, hogy nem numerikus és teoretikus alapon épül fel, hanem pragmatikus és empirikus elvek határozzák meg. A kezdeti időszakban – ez lehet akár egy év – pilot (kísérleti) jelleggel működik a program.

Három alapfunkció teljesülését várjuk el a differenciált rezsim működtetésétől:

- A fogvatartott megismerése alapján a személyiségfejlődésére legnagyobb esélyt adó csoportba kerül
- Perspektíva az elítélteknek
- A társadalom hatékony védelme

A differenciált rezsim az érintett szakterületek irányításában is módosítást igényel. A decentralizáció elvének érvényesítésével a szakmai felelősség alacsonyabb szintre kerül, az adott kategóriában a személyzet függetlensége, autonómiája valósul meg, melynek következtében az eredményesség, a végrehajtási cél érvényesülése kedvezőbbben alakul.

- Az elítéltek típusba sorolása a csoporton belül csökkenti az egymástól igen jelentősen különböző személyiségvariánsok számát, ami együtt jár a csoporttagok közötti feszültségek és konfliktusok gyakoriságának csökkenésével.
- A fogvatartottakat a kedvezőbb rezsim életfeltételei, az ott nyújtott kedvezmények motiválják, megfelelő magatartásra, a követelmények és az elvárások teljesítésére ösztönzi őket.
- A magatartásukkal állandó problémát okozó, a kiegyensúlyozott munkát zavaró, hagyományos eszközökkel nem kezelhető elítéltek kikerülése a nevelési csoportokból csökkenti a kedvezőtlen kölcsönös befolyásolást, javítja a nevelő munkájának eredményességét.
- Dinamikusabb, tudatosabb, kezdeményezőbb nevelői tevékenységet indukál, ezáltal a fogvatartottak életének irányításában, szervezésében aktívabban, innovatívabban vesznek részt a nevelők.
- A különféle eszközöket és módszereket koncentrálni lehet egy elítélt-kategória lényegében azonos szükségleteire.<sup>12</sup>
- A nem kívánt események, az elítéltek egymás sérelmére elkövetett bűncselekmények száma, valamint a tiltott tárgy (mobiltelefon) tartása csökken.

<sup>12</sup> Mannheim és Spencer kutatásai alapján. In: Boros János – Csetneky László: Börtönpszichológia. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2000. 74.

- Nem differenciált összetétel esetén a bv. intézetben a végrehajtásnak a „legnehezebb” elítelt-csoport követelményeihez kell igazodnia, így a kevésbé veszélyes elítéltekkel szemben is a szigorúbb biztonsági intézkedéseket alkalmazza.

A differenciált rezsím működése megkívánja a fogvatartottak objektívebb, több szempontú megismerését. Ez egyfelől demográfiai és kriminológiai adatokat jelent, másfelől információkat közöl a fogvatartottak jellemzőiről, a csoportjaikon belül mutatkozó tendenciákról. Ezek a kvantitatív és kvalitatív összefüggések segítséget adnak az intézet vezetőinek döntéseik megalapozottabb előkészítéséhez.

A Váci Fegyház és Börtön feltételrendszere, építészeti adottságai nem teszik lehetővé, hogy maradéktalanul érvényesüljenek azok a szempontok, melyek a differenciált rezsím lehetőségeit maximálisan érvényesítik. Az egyes kategóriák elhelyezésében hely- és eszközhiány miatt nem volt megoldható, hogy jelentős, a fogvatartottak számára is jól érzékelhető – és értékelhető – különbségek legyenek. A létszámviszonyok miatt a tér szűkös, a zárkák zsúfoltak. Ide vezethető vissza a foglalkoztató helyiségek hiánya, s anyagi problémákra a szegényes berendezés.

A nevelői állomány számára is újszerű volt a feladat, s különösen a felelősség a rezsím kijelölésekor és a javaslatok indoklásakor. A differenciált rezsím igényeinek megfelelő átszervezés a nevelői feladatokat megsokszorozta, s a felügyelői állomány számára többletfeladatot jelentett.

A legnagyobb kérdést azonban az jelentette, hogy egy tisztán elméleti konstrukció nem ideális feltételek között milyen hatékonysággal működik a gyakorlatban. A rendszer indítását követően azonnal újabb feladatok megoldására kényszerült az intézet. Az első tapasztalatok alapján olyan standard programokat kell összeállítani az egyes rezsimek számára, melyek a működés elveit és gyakorlati programját jelentik, s melyek rövid időn belül a szakmai protokoll alapját teremtik meg az itt dolgozók számára. El kell készíteni azt az ellenőrzési és értékelési rendszert, mely a nevelői tapasztalatokat összegezve a tartalmi tevékenység minőségét mutatja meg. S bár utópisztikusnak tűnik a jelenlegi helyzetben az elképzelés, megteremti a bv. intézet minőségbiztosításának alapkonstrukcióját.

Ezeknek a feladatoknak az elvégzéséről, a differenciált rezsím működéséről, a minőségi mutatóiról szeretnénk a közeljövőben beszámolni a Börtönügyi Szemlében.